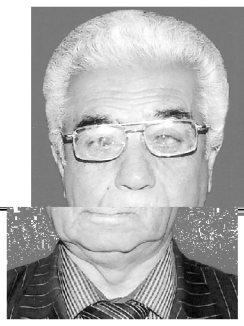

Mürsəl İrəvanlı,

Yazıçı-publisist, M. Qorki adına Beynəlxalq mükafat laureatı
Gəncə şəhəri

VII yazı

...A.Skibitski bir fakta da xüsusi diqqət yetirir: N.Nərimanovun Zəngəzur qəzasının 'Sovet Ermənistanının ayrılmaz hissəsi elan edən Bəyannaməsi" ilə bağlı əsaslı bir düzəliş də bu gün diqqətimizdən yayınır. Bu, 'Dağlıq Qarabağın əməkçi kəndlilərinə öz müqəddəratını təyin etmək üçün tam hüquq verilməsi" haqqında Azərbaycan hökumətinin Bəyanatıdır. Bu gün həmin Bəyanat ancaq Dağlıq Qarabağ Muxtar Vilayəti ilə bağlanır. O vaxtlar isə bütövlükdə Dağlıq Qarabağa aid edilirdi və təkcə Azərbaycan sərhədləri daxilində ermənilərə yox, həmçinin Ermənistana təklif edilən Zəngəzur qəzasının daxilində kürdlərə muxtariyyət verilməsini nəzərdə tuturdu. Həmin vaxt qəzanın əməkçi kəndliləri arasında oturaq həyat keçirən 117 min kürd, 90 min isə erməni vardı".

Ermənistan İnqilab Komitəsinin sədri S.İ.Kasyan bu məsələyə vicdanla, prinsipial yanaşıb. O, "Zəngəzur qəzası bütövlükdə Ermənistana birləşdirildikdən sonra hüdudları daxilində kürdlərə muxtariyyət verməkdənsə qəzanın kürdlər yaşayan şərq hissəsinin Azərbaycanda qalmasını daha ağıllı və məqsədəuyğun saymışdır. Beləliklə də, Zəngəzur qəzasının əhalisi kürdlərdən ibarət olan şərq hissəsində Azərbaycan daxilində Kürdüstan qəzası yaranmışdı". Sonra isə müəllif dedikləri əsasında aşağıdakı kimi nəticə verir: "Beləliklə, N.Nərimanovun Bəyannaməsində "Sovet Ermənistanının ayrılmaz hissəsi" elan edilən Dağlıq Qarabağın 6742 kvadrat verst əraziyə malik Zəngəzur rayonu Ermənistan İnqilab Komitəsi- [illegible] Ermənistanla Azərbaycan arasında bölündü. Zəngəzurun kürdlər yaşayan və bölgüdən sonra Kürdüstan adlandırılan 3105 kvadrat verstlik ərazisi Azərbaycanın tərkibində saxlanıldı. Zəngəzur qəzasının Şərq yarısının Azərbaycanın tərkibində qalması [illegible] Dağlıq Qarabağın dağətəyi rayonunu Respublikanın sərhədləri daxilində möhkəmləndirdi.

Belə bir şəraitdə Dağlıq Qarabağın bu hissəsinin Azərbaycanla çoxdan bəri yaranıb sabitləşmiş iqtisadi əlaqələrini və bu regionla mövcud təşkilati birliyin Azərbaycan üçün əlverişli olmasını nəzərə alan, Şuşada doğulmuş və diyarın iqtisadiyyatına dərindən bələd olan Ermənistan İnqilab Komitəsinin sədri S.İ.Kasyan Dağlıq Qarabağın bu rayonun Azərbaycan SSR daxilində "geniş vilayət muxtariyyəti" verilməsi barədə qərar layihəsini müdafiə etdi. Ermənistan nümayəndəsi ilə razılaşdırılmış bu qərar, təbiidir ki, heç bir "fikir ayrılığı" doğura bilməzdi. Elə buna görə də Bakı Sovetinin təntənəli yığıncağında cavab nitqi ilə çıxış edən Ermənistanın xarici işlər komissarı A.Bekzadyan N.Nərimanovun Bəyannaməsini "əməkçi Ermənistanla Azərbaycan arasında sərhədlərin olmadığını" təsdiqləyən sənəd kimi qiymətləndirmişdir.

Bu isə o günlərin ideya aspektində Dağlıq Qarabağ Muxtar Vilayətinin Ermənistanla birbaşa mədəni və iqtisadi əlaqələr saxlaması üçün azadlıq, sərbəstlik verilməsi demək idi.

Üstəlik, Dağlıq Qarabağ Muxtar Vilayətinin Azərbaycanın tərkibində saxlanması onun əhalisinə aran Qarabağın gələcəkdə suvarılacaq torpaqlarında məskunlaşmaq üçün də geniş imkanlar açırdı".

Müəllif faktların təhlilində dövrü, zamanı və o zamankı vəziyyəti də yada salaraq bildirir ki, 20-ci illərin əvvəllərində Ermənistan böyük ərzaq qıtlığı ilə üzləşmişdi. Təbii ki, DQMV-nin Ermənistan büdcəsinə keçirilməsi nəinki çətinlikləri daha da dərinləşdirər, həm də muxtar vilayətin əhalisini bu çətinliklər orbitinə salardı.

O dövrdə ərazi məsələsinin bu cür həlli məqsədəuyğun sayılırdı və ermənilərə də sərfəli idi. Zaman deyir ki, bu hadisələrdən respublika rəhbərliyinin xəbəri olmayıb. Bu iğtişaşları törədən də, araya ayrıseçkilik salanda "Qarabağ Komitəsi" və Daşnaksütun partiyasının xarici emissarlardır..." Haqlı bir sual ortaya çıxır: - Bəs xarici "emissarların" respublika daxilinə ayaq açması, türklər yaşayan şəhər və rayonlarda kütləvi qırğın və soyqırımı törətməsindən, əhalini zorla öz ata-baba yurdundan qovulmasından, əmlakının, şəxsi maşınları və mal-qarasının qarət və talan edilməsindən də hökumət rəhbərlərinin xəbəri yoxdur? Əlbəttə ki, var idi.

Biz bunun canlı şahidiyik. Xalqımızı başına gətirilən oyunlar yaddaşımızdan silinməyib. Onu unutdurmaq da qeyri-mümkündür. Çünki o iliyə işləyib. Ayrı-ayrı adamlar bu tükürpədən hadisələri 'taleyin hökmüdür" deyə unutsalar da, lakin qoca tarix heç zaman nə bağışlayar, nə də ki, unu-

dövlətçilik", "tarixi qədimlik", "əzabkeş görünmək" zərərli fikirlərdən beynəlxalq imperializm çox məharətlə istifadə edib. Belə burasındadır ki, ermənilərin ərazi uğrunda iddiaları başladıqları üsyanların heç biri xalqın içərisində yetişməyib. Həmişə Daşnaklar bir qayda olaraq xaricdə, yan tərəfdə, Fransada, Livanda, Amerika və İngiltərə, Almaniya və Rusiyada hazırlanan təxribatçılıq planları ustalıqla ermənilərin rahat yaşadıqları ərazilərə tranefer edilib. Belə ki, 1988-ci ildən başlayan milli münaqişələrin sxemi də təbiidir ki, xarici ölkələrdə ustalıqla hazırlanıb Ön Qafqaza gətirilirdi. Lakin hadisələrin öz axarına düşməsi üçün bir bəhanə gərək idi ki, təbliğat maşını işə düşsün, paslanmasın. Belə bir missiyanı yerinə yetirmək o dövrdə SSRİ məkanında görkəmli iqtisadçı kimi tanınmış Aqanbekyana nəsib oldu. A.Aqanbekyanın çiyninə "şahlıq quşu" təsadüfən qondurulmamışdı. O, tanınmış iqtisadçı alim və Akademik olmaqla yanaşı M.Qorbaçovun iqtisadi məsələlər üzrə məsləhətçisi kimi təbii ki, onun çıxışı böyük rezonansa səbəb olmalı idi. A.Aqanbekyan 1987-ci ilin noyabrında Parisdə "Qarabağ məsələsi"ni yenidən gündəmə gətirdi və bu barədə "L'Humanite" qəzetinə müsahibə verdi. Qəzetin 18 noyabr tarixli sayında müsahibənin mətni dərc olunurdu. İki gündən sonra Parisdə erməni dilində işıq üzü görən "Lraber" ("Xəbərlər") qəzeti "Fransa ermənilərı Abel Aqanbekyanın alqışlayır" başlıqlı məqalə müsahibəni bir milyon sayda buraxaraq dünyanın ən ölkəsinə səpələnmiş erməni oxucularına çatdırılmasına müvəffəq oldu. Ermənistana da xeyli nüsxə gətirilmişdi.

Həmin qəzet Ön Qafqaz respublikalarında, həmçinin Rusiyanın içərilərində [illegible] arasında tez bir zamanda yayıldı və daşnak təbliğatının növbəti addımı kimi tarixə düşdü. Fransada Erməni İnstitutu və Keçmiş Erməni Döyüşçüləri Assosiasiyasının rəhbərləri A.Aqanbekyanın şərəfinə qəbul düzəltmişdilər. Həmin tədbirdə akademik [illegible] dənqurma və Arsax problemi" adlı iri həcmli kitabı görüşə dəvət olunan qonaqlara paylandı. Görüşdə "vaxtilə Azərbaycana birləşdirilmiş" qədim erməni torpağı Arsax (Qarabağ) və Naxçıvan barədə sual verilərkən Aqanbekyan öz şəxsi fikrini belə izah etmişdi:

- 'Çoxunuza bəllidir ki, həmin ərazilər Ermənistanın şimali-şərqində yerləşir. Tarix boyu bu torpaqlar ermənilərin olub. Əgər eşitsəydim ki, onu yenidən Ermənistana veriblər, çox sevinərdim. Ancaq bu barədə mən bir təklif verməyəm. Mən erməniyəm ki, yenidənqurma, demokratiya şəraitində bu problem öz həllini tapacaq".

Akademik A.Aqanbekyanın bu sözləri bütün ermənilərdə böyük ruh yüksəkliyi və əminlik yaratdı ki, həmin təklifə səs vermək lazımdır. Bir halda ki, baş katibin yaxın adamı təklif verib və onun həllinə inanır. deməli, onu dəstəkləsək hər şey asanlıqla öz həllini tapacaq. Ancaq daşnakların, həmçinin iqtisadçı alim A.Aqanbekyanın söylədikləri "qədim erməni torpağı" Arsaxın (Qarabağın) indiki ermənilər bir yana qalsın, heç onların babalarına da aidiyyatı yoxdur. Sadəcə olaraq indiki Azərbaycan ərazilərində tayfa halında yaşamışlar. Bunu tarixi faktlar də sübut edir. Bir qədər keçmişə nəzər salsaq müasir Azərbaycanın yerində qədim Alban dövləti və onun sakinləri albanların izini görmək mümkündür. Belə ki, heç bir tədqiqatçı nə albanların xristian (xaçpərəst) olması faktını, nə də ki, VIII yüzillikdən başlayaraq erməni Qriqorian kilsəsinə tabe edildiyini inkar edə bilməz. Alban kralı Urnayrın, Ermənistanı dinə gətirmiş olan Qriqori tərəfindən xaç suyuna salınmasını da danan yoxdur. Ancaq bütün dünya alimləri bunu da yaxşı bilirlər ki, "müqəddəs Qriqori özü milliyyətcə erməni deyil, parfiyalı idi: albanları da, ermənilərin özlərini də xristianlığa gətirmək bir erməni yox, əslində bir iranlı olmuşdur.

Burada tarixi xidmət görürüksə, o da ermənilərin deyil, xristianlığı yayan ilkin [illegible] payına düşür və bu fakt min yeddi yüz ildən sonra keçmiş Albaniya torpaqlarını özününkü saymaq üçün ermənilərə heç bir mənəvi haqq verə bilməz. Əks təqdirdə, müqəddəs Qriqorinin soykökündən olan iranlılar da xaç suyuna "saldıqları" bütün Ermə- [illegible] Albanlar və Alban ölkəsi VII yüzilliyində erməni - Qriqorian kilsələrinin təsiri altına öz istəkləri ilə deyil, indiki təbircə söyləsək, əsl güc siyasəti nəticəsində keçmişlər. Ön Qafqazda ilk ərəb atlıları görünən zaman Alban kilsəsi Bizans dövlətinə sığınır, pravoslavlığın [illegible]

Ərəb xilafəti isə öz növbəsində Bizansı bir nömrəli rəqib sayırdı, onu zəiflətməyə can atır, onun vassallarını tabe edib bir-bir aradan götürürdü. Xilafətə tabe olub ona hər cür qulluq göstərən erməni kilsə başçıları bu vəziyyətdən çox ustalıqla istifadə edəbildilər: Axı, ərəblərə qarşı üsyana qalxmış albanlar Qriqorian kilsəsinə də tabe olmaq istəmirdilər. 705-ci ildə erməni katolikosu İliya ərəb xəlifəsi Əbd-əl Malikin ünvanına belə bir yazı göndərmişdi: 'Hökmdar Əbd-əl Malik Əmir əl-möminə erməni katolikosu İliyadan. Allah-Təalanın buyruğu ilə bizim mütiş ölkəmiz üzərinə Sizə qulluq etmək və ağvanlarla birlikdə İsanın ilahiliyinə inanıb bir dində bulunmaq borcu qoyulmuşdur. Partavda oturan indiki Ağvan katolikosu yunanların imperatoru ilə sözü bir yerə qoyub oxuduğu dualarda onun adını çəkir və ölkəmizi onunla eyni dində birləşməyə məcbur edir. Qoy bu hadisədən Sizin xəbəriniz olsun və bu hadisəyə biganə qalmayın. Çünki katolikos əyan bir qadınla əlbir hərəkət edir. Əmr edin Sizin böyük hökmünüz ilə, Allaha qarşı işlədikləri günaha uyğun olaraq onlara cəza verilsin"...

(ardı var)

Maraqlıdır ki, ermənilərin ərazi iddiaları çoxdankı söhbət olsa da onu yenidən "dirçəldən" cəfakeş xadimçiləri yenə də var. Tarixən bu millətin beyninə yeridilmiş və çox keçmədən yoluxucu mikroba çevrilmiş "böyük dövlətçilik", "tarixi qədimlik", "əzabkeş görünmək" zərərli fikirlərdən beynəlxalq imperializm çox məharətlə istifadə edib

Sultan Əbdülhəmid:

"Erməni məsələsini ermənilərin axırına çıxmaqla həll etmək olar"

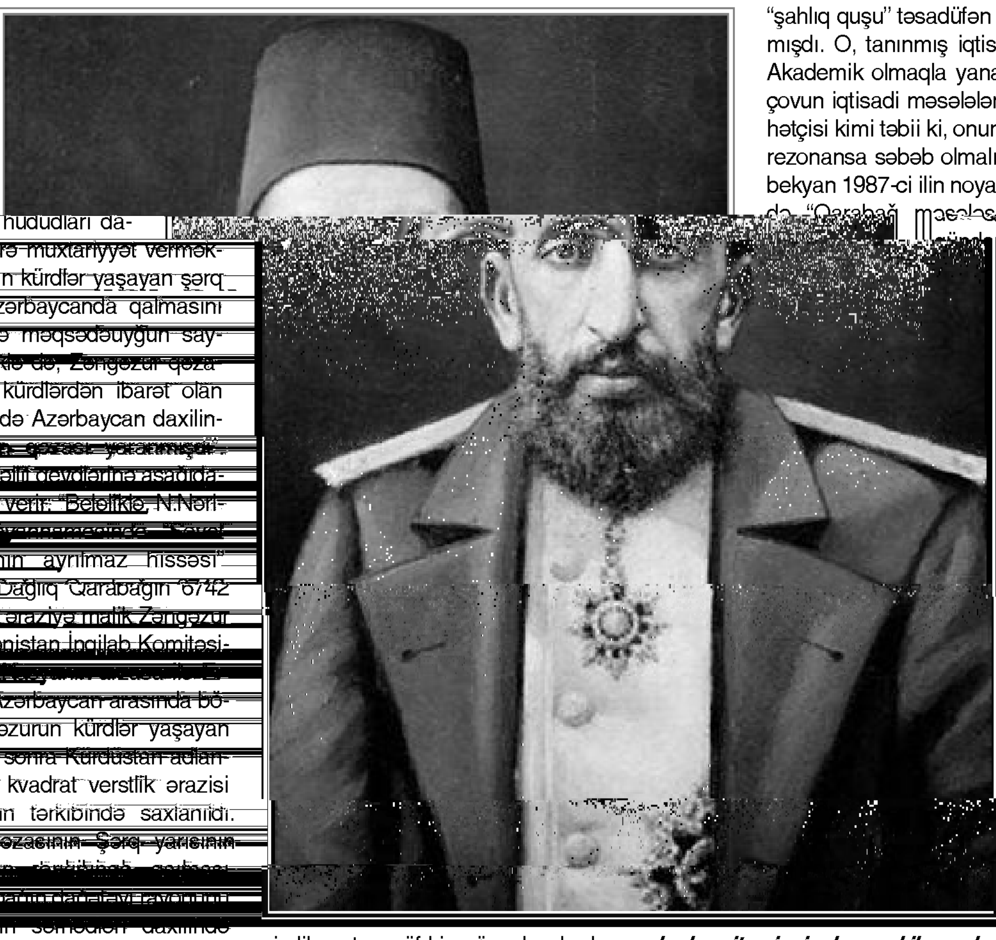

yişdikcə, təəssüf ki, mövqelər də dəyişdi. Ona görə həqiqəti deyil ki, SSRİ Ali Sovetinin Rəyasət Heyətində layiq olduğu qiyməti almayan, heç bir sənədlə təsdiqlənməyən, heç vaxt ona verilməmiş və həmin dövrdə iqtisadi baxımdan Aşağı Qarabağla vahid orqanizmdə birləşən DQMV-nin Ermənistandan "qoparılması" faktına əsaslanan "sonrakı onilliklər ərzində erməni xalqı və respublika rəhbərliyi tarixi ədalətin bərpası barədə dəfələrlə məsələ qaldırmışlar" kimi iddialar da süni surətdə təşkil edilmiş milli münaqişənin xeyrinə işləmirdi.

Həmin iclasda sədrlik etmiş M.C.Qorbaçov Q.M.Voskanyana müraciət edib: "Dəqiq informasiya verin, həqiqəti olduğu kimi söyləyin. Döşdöşə gəlməklə məsələ həll etmək olmaz, axı. Bu yolla hansı məsələ həll oluna bilər? Belə gərgin vəziyyətdə məsələnin həllinə yer qalmır və bu, əlbəttə ki. normal hal deyildir. Cavab verin, Stepanakertdə suyu bulandıranlar kimlərdir? Gərginliyin mənbələri hardandır, o haradan qızışdırılır?" Voskanyan qonşunun hinindən yumurta oğurlayan uşaq kimi başını aşağı salıb dinməyib. Çox təkiddən sonra bircə cümlə söz işlədib: "And

dar bu sitəmi, sinələrə çəkilən çalın-çarpaz dağlın..

Söz yox ki, Dağlıq Qarabağ məsələsini qaldıranlar və hərəkata başlayanlar qanlı münaqişələri də nəzərdə tuturdular. Erməni daşnakları tərəfindən əvvəlcədən ciddi hazırlıq işləri görülmüşdü.

Ona görə də Qarabağ ərazisində qanlı hadisə baş verdi. (Buna qədər Ermənistanın Qafan, Vedi, Zəngibasar, Hamamlı, Cəlaloğlu və s. rayonlarda qırğınlar törədilmişdi). İki Ağdam rayonunun sakini olan cavan oğlanı Əskəran rayonu ərazisində ermənilər vəhşicəsinə qətlə yetirdilər.

Bu əhvalatdan sonra qeyzlənən Ağdam cavanları Əskəran tərəfə yürüş etmək istərkən rayonun Lenin adına kolxozun sədri deputat Xuraman Abbasova izdihamın qarşısına çıxaraq başındakı yaylığı açıb dəliqanlı oğlanların ayaqları altına atmış və,,qan tökməməyi xahiş etmişdi. Ancaq çox nahaq...

Maraqlıdır ki, ermənilərin ərazi iddiaları çoxdankı söhbət olsa da onu yenidən "dirçəldən" cəfakeş xadimçiləri yenə də var. Tarixən bu millətin beyninə yeridilmiş və çox keçmədən yoluxucu mikroba çevrilmiş "böyük